

3.2 Obyvatelstvo podle věku, rodinného stavu a vzdělání

Věkové složení obyvatelstva je důležitou biologickou charakteristikou populace a je předpokladem dalšího vývoje obyvatelstva. Věková struktura obyvatelstva je dána předchozím vývojem porodnosti a úmrtnosti, většinou jen okrajově bývá ovlivněna působením migrace. Věkovou strukturu lze nejvýstižněji charakterizovat indexem stárání, indexem ekonomického zatížení a průměrným věkem obyvatel.

Pro analytické účely se používají věkové skupiny, kde věk je určován tzv. ekonomickými hranicemi věku, jimiž jsou 0 - 14 let, 15 - 64 let, 65 a více let.

Věkovou strukturu populace dlouhodobě poznamenává probíhající proces demografického stárnutí, tedy narůstání podílu seniorů v populaci. Stárnutí populace je v zásadě způsobeno dvěma faktory. Prvým je pokles porodnosti, vyvolaný ústupem populační vlny 70. let a urychlený po roce 1990, faktorem druhým je zvyšující se věk seniorů.

Věkovou strukturu obyvatelstva ovlivňuje také podílové zastoupení mužů a žen. Věková struktura mužů byla odlišná od věkové struktury žen. Je to dáno také tím, že mužů se rodí více než žen, ale umírají v průměru dříve než ženy.

Tab. 3.2.1 Struktura obyvatel podle vybraných věkových skupin

	Celkem			Muži			Ženy		
	2000 ¹⁾	2004	rozdíl 2004 - 2000 v bodech	2000 ¹⁾	2004	rozdíl 2004 - 2000 v bodech	2000 ¹⁾	2004	rozdíl 2004 - 2000 v bodech
Počet obyvatel	641 072	635 126	²⁾ -0,9	311 789	308 925	²⁾ -0,9	329 283	326 201	²⁾ -0,9
v tom ve věku (%):									
0 - 14	16,5	15,1	-1,4	17,3	15,9	-1,5	15,7	14,3	-1,3
15 - 24	15,5	13,7	-1,7	16,2	14,3	-1,9	14,8	13,2	-1,6
25 - 29	8,6	8,9	0,3	9,0	9,4	0,3	8,1	8,4	0,3
30 - 49	27,7	28,0	0,3	28,9	29,3	0,4	26,6	26,9	0,2
50 - 64	18,1	20,3	2,1	17,8	20,0	2,2	18,4	20,5	2,0
65 - 69	4,2	4,1	-0,1	3,7	3,7	-0,0	4,6	4,4	-0,2
70 - 79	7,0	6,9	-0,1	5,5	5,6	0,1	8,4	8,2	-0,2
80 a více	2,4	3,0	0,6	1,5	1,9	0,4	3,3	4,1	0,8

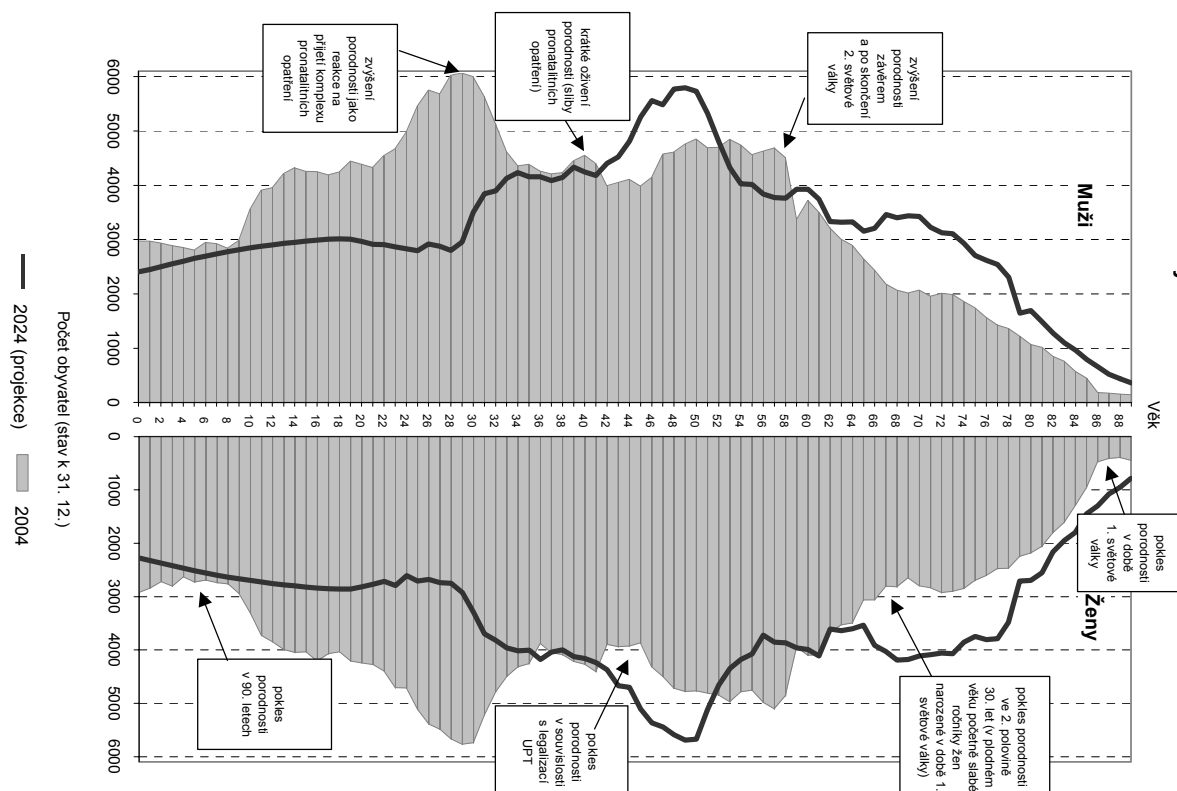
¹⁾ stav k 1. 1. 2001 (počet obyvatel zpětně bilancován podle výsledků SLDB 2001)

²⁾ změna v %

Sledujeme-li změny proporcí věkové struktury ve třech hlavních věkových skupinách, pak si můžeme povšimnout, že produktivní složka populace (15 - 64 let) a senioři (65 a více let) jsou uskupení, která ve sledovaném období posílila. Naopak dětská složka (0 - 14 let) zaznamenala úbytek. Snížení počtu dětí v populaci se projevil ve všech krajích ČR. Podíl dětské složky v populaci v Olomouckém kraji v roce 2004 dosáhl 15,1 % a byl mírně nad úrovní podílu ČR (14,9 %). Nejvyšší podíl dětí v populaci měl Ústecký kraj (15,9 %) a nejnižší Hlavní město Praha (12,5 %).

V Olomouckém kraji ve sledovaném období početně oslabila mladá populace. Úbytky zaznamenala celá široká věková skupina od 0 do 24 let, přičemž nejvyšší pokles (-12 000 osob) byl zjištěn u věkové skupiny 15 - 24 let. Počet dětí ve věku 0 - 14 let byl v roce 2004 oproti roku 2000 v Olomouckém kraji nižší téměř o 10 tisíc. Úbytky v uvedených věkových skupinách korespondují s úbytky ve všech krajích ČR. V rámci České republiky úbytek dětí do 14 let za posledních 5 roků dosáhl 137 488. Úbytek mladých obyvatel v ČR ve věku 15 - 24 let byl ještě vyšší (-168 899).

Graf 1 Věkové složení obyvatelstva

Při mezikrajovém srovnání vývoje produktivní složky obyvatel plyne, že s výjimkou Moravskoslezského kraje se v ostatních krajích ČR tato věková skupina (15 - 64 let) v populaci zvýšila. V Olomouckém kraji (rozdíl roku 2004 - 2000) vzrostla o 2 216 obyvatel. Přírůstek za hodnocené období v České republice dosáhl počtu 79 892 obyvatel. Podíl produktivní složky v populaci v Olomouckém kraji v roce 2004 dosáhl 70,9 % a je téměř na úrovni podílu ČR (71,0 %). Nejvyšší podíl produktivní složky v populaci měl Karlovarský kraj a Praha (shodně 71,8 %) a nejnižšího podílu (taktéž shodně 70,0 %) dosáhly dva kraje – Pardubický a Vysočina.

Výše uvedená fakta by byla jednoduchým zhodnocením. Jelikož populace stárne a bude přibývat seniorů, je nezbytné uvést tu skutečnost, že zatímco mladých lidí v Olomouckém kraji ve věku 15 – 24 let, kteří se řadí do produktivní složky populace, rapidně ubylo (-12 000), věková skupina osob ve věku 50 – 64 let, která také patří do produktivní složky, se naopak rozrostla (o 12 448 obyvatel). Tato fakta budou mít z časového hlediska celospolečenský dopad. Ekonomicky aktivních obyvatel bude ubývat a počet lidí, kteří budou odcházet do penze, bude přibývat.

Zhodnocením vývoje populační složky obyvatel ve věku 65 a více let je zřejmé, že v hodnoceném období senioři s výjimkou Hlavního města Prahy (pokles o 8 924) ve všech krajích ČR početně posílili (ČR o 11 627 obyvatel). V Olomouckém kraji o 1 675 osob. Podíl seniorů v populaci v Olomouckém kraji v roce 2004 dosáhl rovných 14,0 % a je na úrovni podílu ČR (14,0 %). Nejvyšší podíl seniorů v populaci měla Praha (15,7 %) a nejnižší Ústecký kraj (12,4 %). Ve všech krajích ČR posílila zejména věková skupina staršího důchodového věku (80 a více let), v Olomouckém kraji o 3 594 obyvatel, což souvisí s prodlužováním věku seniorů. Změna věkové skladby tří hlavních věkových skupin obyvatel v okresech kraje je patrná v níže uvedené tabulce.

Tab. 3.2.2 Přírůstky – úbytky obyvatel podle vybraných věkových skupin v okresech Olomouckého kraje (rozdíl rok 2004 – 2000)

	v tom ve věku:		
	0 - 14	15 - 64	65 a více
Olomoucký kraj	-9 837	2 216	1 675
v tom okresy:			
Jeseník	-917	161	173
Olomouc	-2 929	1 455	445
Prostějov	-1 416	809	5
Přerov	-2 395	-334	616
Šumperk	-2 180	125	436

Při srovnání podílů dětské složky v populaci v okresech Olomouckého v letech 2000 a 2004 zjistíme, že došlo k jejich snížení ve všech okresech, z toho nejvíce:

- okres Jeseník (rok 2000 – podíl dětské složky v populaci 17,6 %, v roce 2004 pokles na 15,6 %),
- okres Šumperk (rok 2000 – 17,1 %, rok 2004 – 15,6 %),
- okres Přerov (rok 2000 – 16,8 %, rok 2004 – 15,2 %),
- okres Olomouc (rok 2000 – 16,0 %, rok 2004 – 14,8 %),
- okres Prostějov (rok 2000 – 15,9 %, rok 2004 – 14,7 %).

Tab. 3.2.3 Charakteristiky věkové struktury obyvatelstva

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl 2004 - 2000
Průměrný věk	38,4	38,7	39,0	39,3	39,6	1,2
Věkový medián	37,0	37,4	37,7	38,0	38,3	1,3
Index stáří	82,7	84,4	86,7	89,6	92,9	10,2
Index závislosti I.	23,6	23,1	22,5	21,8	21,3	-2,3
Index závislosti II.	19,5	19,5	19,5	19,5	19,8	0,3
Index ekonomického zatížení	43,1	42,5	42,0	41,4	41,0	-2,0

Věkový medián - střední hodnota, která rozděluje celou populaci uspořádanou podle věku na dvě stejně početné části

Index stáří - počet osob ve věku 65 let a starších na 100 dětí ve věku 0 - 14 let

Index závislosti I. - počet dětí ve věku 0 - 14 let na 100 osob ve věku 15 - 64 let

Index závislosti II. - počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15 - 64 let

Index ekonomického zatížení - počet dětí ve věku 0 - 14 let
a počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15 - 64 let

Stárnutí populace v hodnoceném období je nejlépe patrné z porovnání odvozených syntetických ukazatelů. Průměrný věk žijících obyvatel se za posledních 5 let v Olomouckém kraji zvýšil o 1,2 roku (v ČR o 1,0 rok). Populační stárnutí je proces, který se týká všech krajů České republiky.

Obyvatelstvo Olomouckého kraje bylo v roce 2004 v průměru o něco mladší (průměrný věk 39,6 let) než obyvatelstvo České republiky (39,8). V průměru nejstarší obyvatelé žijí v Praze (průměrný věk 41,7 let) a nejmladší v okrese Česká Lípa (průměrný věk 37,6 let).

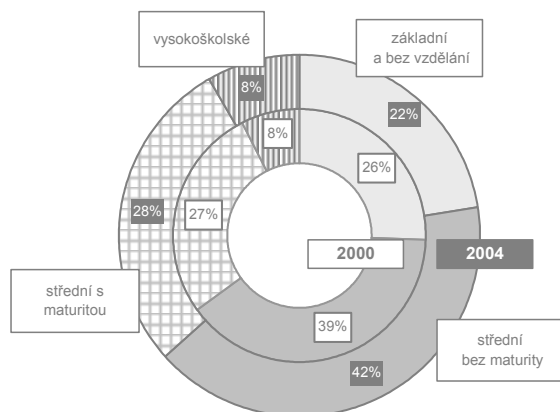
- Průměrným věkem 40,0 let bylo v roce 2004 nejstarší obyvatelstvo v okrese Prostějov, který se v rámci 77 okresů ČR umístil na 58. místě.
- Obyvatelé okresů Olomouc a Přerov dosáhly stejného průměrného věku (39,6 let).
- Následuje okres Šumperk (průměrný věk 39,3 let) a nejmladší jsou obyvatelé okresu Jeseník (38,7 let v průměru).

Zvýšil se i věkový medián, který udává věk, kterého dosáhla právě polovina populace. Je většinou nižší než průměrný věk, což je dáno převážně pozitivní asymetrickostí věkového rozložení. Jestliže medián věku bude vyšší než věkový průměr, bude to signalizovat nepřírozenou věkovou strukturu populace s těžištěm ve

starším věku. Vzhledem k demografickému vývoji je velmi pravděpodobné, že taková situace v blízké budoucnosti nastane.

Celkovou míru závislosti "dětí" a "seniorů" na "produktivní populaci" vyjadřuje index ekonomického zatížení, jehož hodnota za Olomoucký kraj (41,0) mírně překračuje celorepublikový průměr (40,8). Nejvyšší zatíženost obyvatelstva v ekonomicky aktivním věku (při regionálním srovnání) je v kraji Vysočina (43,0), protože má nejnižší zastoupení osob v produktivním věku a podíl dětí i starších osob je nadprůměrný.

Graf 3 Obyvatelstvo podle vzdělání (VŠPS)

Vzdělání obyvatelstva se považuje nejen za jeho kulturní charakteristiku, ale stále častěji také za ukazatel ekonomický. Jednotlivá sčítání lidu mu proto věnují stále větší pozornost. Úroveň vzdělání trvale bydlících obyvatel v daném území do určité míry ovlivňuje požadavky na vzdělání zaměstnavatelských organizací.

Tab. 3.2.4 Vzdělání obyvatel ve věku 15 a více let podle okresů (SLDB 2001)

	Obyvatelstvo ve věku 15 a více let	z toho nejvyšší ukončené vzdělání (%)				
		základní a neukončené	vyučení a stř. odborné bez maturity	úplné střední s maturitou	vyšší a nástavbové	vysokoškolské vč. vědecké přípravy
Česká republika	8 575 198	23,0	38,0	24,9	3,5	8,9
Olomoucký kraj	533 985	23,6	39,1	24,7	3,0	8,1
v tom okresy:						
Jeseník	34 917	26,9	41,1	20,8	3,0	5,8
Olomouc	188 557	22,1	36,8	25,9	3,3	10,3
Prostějov	92 454	22,9	42,0	24,2	2,7	7,0
Přerov	113 149	23,5	38,9	25,6	2,9	7,6
Šumperk	104 908	25,8	40,1	23,2	2,9	6,5

Z celkového počtu obyvatel ve věku 15 a více let byla v roce 2001 v Olomouckém kraji čtvrtina svobodných (25,8 %), více než polovina ženatých/vdaných (56,0 %), ovdovělých (9,1 %) a rozvedených (8,6 %). Mezi sčítáními lidu v roce 1991 a 2001 se výrazně změnil rodinný stav obyvatelstva, zejména v nejmladších věkových skupinách a to nejen v Olomouckém kraji, ale v celé ČR. Projevila se tendence odkladu uzavření sňatku do vyššího věku, neuzavírání manželství vůbec či soužití nesezdaných párů. Potenciální snoubenci zároveň spojují počátek rodinného života se získáním určité ekonomické úrovně a vyřešením bytové otázky. Podle úrovně vzdělání jsou nejčtetnější rodiny, kde mají oba nebo alespoň jeden z partnerů střední vzdělání.

Současně dochází k proměnám v rodinném životě a v jeho sociálně-ekonomických podmínkách, které mají na tento vývoj zásadní vliv. Jedním z faktorů, které v tomto procesu působí, je nízká podpora rodiny ze strany státu a především pokles všeobecného společenského respektu k životu rodiny. Důsledkem této situace je mj. i přibývání domácností neúplných rodin a domácností jednotlivců.